

این مقاله نقد ، آخرین اثریست که از استاد بدیع الزمانی ، رحمه الله علیه ، و پس از مرگش ، بوسیله یکی از شاگردان ارجمندش ، بدست مسارسیده است و بچاپ میرسد . افسوس و دریغ که دیگر آن استاد جامع و محقق بارع زنده نیست که دنباله این کار ممتنع و ممتاز خود را ادامه دهد و یکی دیگر از متن های عالی پارسی را از وصمت خطا و اشتباه منزّه و پاک سازد ، کاری که از دیگری ساخته نیست !!

نقد و بحث

شرحی را که آقای علی محمدت شاگرد استاد نوشته و این مقاله را بضمیمه آن فرستاده است چون از لحاظ شرح او آخر عمر استاد و جریان تصحیح دو کتاب ، خالی از فایده تاریخی نیست عیناً در زیر مقاله درج و از این اقدام بسیار ارزنده وی تشکر میشود دکتر کاسمی

یادداشت هایی بر کتاب «التوسل الی التوسل»

تالیف بهاء الدین محمد بن مؤید بغدادی ،

منشی علاء الدین تکش خوارزمشاه . قرن ششم هجری

تصحیح شادروان احمد بهمنیار

چاپ تهران - ۱۳۱۵ شمسی شرکت سهامی چاپ

دنباله مقاله شماره هفتم سال چهارم مهرماه ۲۵۳۵ صفحات ۶۷۴-۶۷۵

ص ۳۷ س ۹ «ایمه» غلط و «المه» صحیح است چنانکه گفته شد .

* آقای عبدالحمید بدیع الزمانی ، استاد دانشکده ادبیات و دانشکده الهیات دانشگاه

تهران . از ادیبان و دانشمندان گرانمایه معاصر .

ویرگول بعد از «قرار» زائد و اشتباه مطبعی است.	۱۲	س	۳۷	ص
مقتضی غلط و «مقتضای» صحیح است .	۱۸	»	۳۸	»
«محامه» ظاهر آ باید «حمایت» باشد .	۱۲	»	۳۹	»
«اشبال» استعمال این کلمه باشین نقطه دار درجائی دیده نشده است و ظاهر آ باهمان سین بی نقطه است که بمعنای فروهستن است .	۲۲	»	۴۱	»
«ایمن» اصل کلمه آمن است چنانکه در قرآن مجید وارد شده است : ومن دخله کان آمنا . و کلمه ایمن در فارسی بکار رفته که ممال آمن است .	۲۴	»	»	»
«بارنامه» شاید در اصل کارنامه بوده باشد .	۱۶	»	»	»
«پوسته» قطعاً اشتباه مطبعی و صحیح آن پیوسته است .	۱۸	»	»	»
«ناگاه» باید «که ناگاه» باشد .	۴	»	۴۲	»
«چه که» که بعد از چه زائد است چنانکه سابقاً گفته شد .	۵	»	»	»
«یدیم الله...» چون جمله دعائیه است باید فعل آن بصورت مانسی آورده شود یعنی «آدام» .	۱۳	»	»	»
مقتضی غلط و مقتضای صحیح است .	۴	»	۴۳	»
«دعاء صالحه» همانطور که مصحح نوشته است باید «صالح» باشد مگر اینکه بجای دعای اذعیه باشد .	۵	»	»	»
کلمه «الغریز» بعد از «وحده» بی مورد است . مگر آنکه «وحده» در کار نباشد که در آن صورت «الغریز» صفت «الله» خواهد بود .	۷	»	»	»
«قری» غلط و «قرای» صحیح است .	۹	»	»	»
عبارتی که در متن نسخه پاریس آمده نادرست است و من القرى الخوارزمیه صحیح است .	۲۳	»	»	»
مقتضی غلط و مقتضای صحیح است .	۶	»	۴۴	»
«دیوان او» نادرست و «دیوان باو» (یا بدو) صحیح است .	۱۰	»	۴۴	»
افزودن کلمه هی بعد از «ینبغی» غلط و مخل به معنی است .	۲۰	»	۴۳	»
کلمه «بطوله» در نسخه بدل غلط و «بطول» بدون ضمیر صحیح است .	۲۴	»	»	»
«لیسیر» در اینجا آوردن «ل» غلط است و باید «یسیر» تنها باشد .	۱۸	»	۴۴	»
«ومن أشبه...» مطابق شعر که صورت مثل دارد «ومن یشابه ایه .....» صحیح است .	۳	»	۴۵	»
«رسند» نادرست و «رسانند» درست است .	۱۸	»	»	»

عبارت عربی نسخه بدل نادرست است .	ص ۴۵	س ۲۳
«أحيى» این رسم الخط نادرست است و فعل باید با الف نوشته شود :	»	» ۴۶
«أحياء»	»	» ۸
«منى كلمة «رجانا» در اینجا فهمیده نشد . شاید در اصل «الهمنا» بوده باشد .	»	» ۱۲
«واولاهبالشكر» و او زائد و غلط است .	»	» ۱۴
«اولاهاعندالذكر» باید متوجه بود که این «اولاه» بمعنی «نخستین» است .	»	» ۱۵
«وماوقفنا» و او زائد و غلط است .	»	»
«ایمان سرب الایمان» نظر مصحح در حاشیه نادرست است و معنی این عبارت چنین است: ایمن گردانیدن دل و شیرین گردانیدن آبشخور بندگان خدا. «شرب» بکسر شین بمعنی آبشخور یا حصه آب است .	»	»
«قواعدالدين واحكامها» احكام بکسر همزه یعنی استوار گردانیدن و اینکه امروزه بجای احكام «تحکیم» بکار می‌برند غلط است و در زبان عربی باین معنی نیامده است .	»	» ۱۶
اصل آیه چنین است : ليحق الحق ويبطل الباطل ولو كره المجرمون (آیه ۸ سوره انفال)	»	» ۴۶
«بوتضع» مضارع مجهول است و در بفتح دال بمعنی ریزش شیر است .	»	» ۲۷
«وفرمان مارا درامضاء.....» ممکن است عبارت متن چنین باشد : و فرمان مارا در فضای روی زمین مضاء (یا امضاء) داده	»	» ۸
«مسرباد» معلوم نشد با جمله قبل چه ارتباطی دارد .	»	» ۳۸
بتاریخ ۱۳۵۵/۴/۱۶ ش این یادداشتها انجام یافت		

رأيت . من حملوه للتدفين   و نحوه للتحنيط والتكفين
 رأيت ما فعل الزمان و ريبه   بوفاة هذا الماجد المدفون

«از رثای امام ابوالرضا راوندی در وفات قاضی عبدالجبار طوسی»

این آخرین قسمت از نقد و تصحیح استاد فقید عبدالحمید بدیع الزمانی رحمة الله علیه بر کتاب «الموسل الی الترسل» است، استاد در تاریخ ۱۳۵۵/۴/۱۶ ش این قسمت را بانجام

رسانید . از آن پس برای اتمام کار مجمل‌التواریخ بآن کتاب پرداخت . لذا دیگر فرصت ادامه کار «التوسل الی الترسل» پیش نیامد . خوشبختانه تصحیح کتاب مجمل‌التواریخ را استاد با وجود ضعف و بیماری سخت در ماه رمضان همین سال به پایان آورد . این دو نقد نموداری ارزشمند از نقد عالمانه و منصفانه است که در باب «نقد متون کهن» می‌تواند سرمشق قرار گیرد .

اگر تصحیح «التوسل الی الترسل» ادامه می‌یافت کاری دیگر بود . چون «التوسل» ثرفنی مشکلی دارد محتلی از عبارات و امثال و اشعار عربی و با آنکه استاد فقید احمد بهمینار ، در احیای کتاب رنج فراوان برده ولی چون کتاب مشکل بوده و اساس کار تصحیح فقط بر دو نسخه قرار داشته ، نسخه چاپ شده اغلاط و اشکالات فراوان دارد . و همین چهل و چند صفحه که مورد نقد استاد بدیع‌الزمانی قرار گرفته چگونه کار را نشان می‌دهد . استاد با کمال ضعف بنیه - و قبل از آنکه سرطان یکباره او را از پا بیندازد ، باشوقی فراوان کتاب «التوسل الی الترسل» را بدست گرفت و هر هفته در یک جلسه یک ساعته کتاب برایشان خوانده میشد و ایشان اشتباهات و مواردی را که بنظرشان قابل ذکر می‌آمد املاء میکرد و برای چاپ در ماهنامه تحقیقی گوهر فراهم می‌آمد :

کتاب مجمل‌التواریخ را نیز در ابتدا خود استاد قرائت میکرد . و اشتباهات آن را یادداشت کرده بصورت مقاله درمی‌آورد ولی پس از عمل جراحی چشم ، از خواندن کتاب محروم شد و بقیه آن کتاب در جلسات هفتگی مداوم برایشان قرائت میشد و بهمان روش مذکور املاهای ایشان ثبت و چاپ میگردد .

استاد در آن روز که کتاب «التوسل الی الترسل» را بدست گرفت آرزو میکرد که پس از پایان بردن آن متونی دیگر از قبیل «تاریخ سیستان» و «تاریخ طبرستان» را نیز نقد نماید و در ماهنامه تحقیقی گوهر که بآن عقیده‌ای منحصر بفرد داشت چاپ کند ولی پیک اجل در رسید و آن سوار میدان دانش را به قعر مفاک برد .

فبالله کیف خبانوره الم تکن الشهب لاتخمد

ما از فقدان چنین استادی جامع سوگواریم و تأسف می‌خوریم که چرا فرصتی برای نشر سایر آثار آن فقید در زمان حیات خود او فراهم نیامد . بجز این دو نقد که در ماهنامه تحقیقی گوهر به چاپ رسید ، آثار دیگری بصورت دست‌نویس دیوان شعری مشتمل بر اشعار عربی و فارسی نیز از وی بر جای مانده است .

علی محدث ارموی